

PLATON'UN DEVLET'İNDE/POLITEIA'SINDA YALANIN ONTOLOJİK YAPISI

THE ONTOLOGICAL STRUCTURE OF LIE IN PLATO'S REPUBLIC/POLITEIA

Aydın IŞIK*

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, SBBF, Felsefe Bölümü, aydindeu@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0002-5280-5025

ÖZ

Platon'un Devlet'i Thomas More'un Ütopia'sı gibi bir ütopyadır ve Devlet'in amacı bireyi ve toplumu (demos değil) ahenkli bir hale getiren adalet kavrayışı üzerinde temellenen güzel bir şehir (kallipolis) oluşturmaktır. Platon, devlet/politeia inşasının retorikle/dilsel iknaya dayalı olduğunu düşünmektedir; o diyalogun girişinde, kuracağı devletin rasyonel dilin ve iktidarın gücüne dayandığını anlatır. Yalan, doğru olmadığı bilindiği halde söylenen sözdür; hakikatin gizlenmesi ve gerçeklikten uzaklaşmanın bir ifadesidir. Platon, Devlet'inde yurttaşlardan ve insanlardan "özü, sözü bir olmalarını... bile bile yalan söylememelerini, yalandan tiksiniş doğruyu sevmelerini." istemektedir. Fakat diğer yandan "gerçek" ve "yalan"ı birleştirerek "gerçek yalan"ın da yararlı olabileceğini savunmaktadır. Platon, her işte önemli olanın başlangıç olduğunu, bireyleri istedik kalıba sokmanın çocukken olabileceğine inanmaktadır. Platon'un siyasetinde olduğu gibi eğitiminde de yalan bir ilaç ve çaredir; yalanın taşıyıcılığı devletin de kurucu unsuru olan masallarla, şairlerle ve diğer sanatlarla yapılır. Platon'un devlette yalana yer vermesinin amacı, devletin bütünlüğünün ve toplumun varlığının teminatı konumundaki koruyucuların ve yöneticilerin iyi bir şekilde yetişmelerini sağlamaktır.

Devletin temelini yalana başka bir deyişle masal, efsane ve inançlara dayandıran Platon, öznel bir yaklaşımla her türlü yalana değil Platon'un devletine uygun yalanlara müsaade edecektir. Platon'a göre kutsal yalan, hakikate yeterince yaklaşamayan yığınları istenilen şekilde bir araya getirmenin ve bir arada tutmanın başlıca yollarından biri ve devlet yönetiminde önemli bir işleve sahiptir. Kutsal yalanla devletin kurulumu için belirli bir başlangıç ve bir açıklama sunulur. Platon'un Politeia'daki soylu/kutsal yalan kurmacası hem kendinden önce hem de kendinden sonraki devletlerin bir şekilde başvurdukları yöntemlerdendir. Kutsal yalanlar devletler tarafından her dönem kullanılan şifa kabilinden ilaçlardır. Platon, yöneticilerin, belli eğitimden geçen "dokumacı filozof"ların, azınlık da olsalar devleti yöneten kişiler olmaları gerektiğine inanır. Yalandan, riyadan nefret eden bu filozoflar, yeri geldiği zaman devletin mutluluğu için yalan söyleyebilirler. Zira hakikati hakkıyla bilen filozof şehrin selameti ve mutluluğu için; hakikate ulaşmamış şehir halkını bir birliklik etrafında toplayabilmek için yalana başvurabilir ve başvurmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Devlet, Yalan, Güvenlik, Yönetici.

Jel Kodları: I24, I28, N40, Z12, Z13

ABSTRACT

Plato's Republic is a utopia like Thomas More's Utopia and the purpose of the Republic is to create a beautiful city (kallipolis) that is based upon a conception of justice that renders the individual and the society (not demos) harmonious. Plato thinks that the construction of the republic/politeia is based upon rhetoric/ linguistic persuasion; at the beginning of the dialog he says that the state that he will construct is based upon the power of rational language and persuasion. A lie is a statement that is told even though it is known that it is not true; it is an expression of the concealment of the truth and

the alienation from reality. In his Republic Plato asks citizens and people “to be honest, to avoid lying deliberately, to loathe lie and to love truth”. However, on the other hand, he combines “true” and “lying”; and claims that a “true lying” can also be useful. Plato believes that what is the most important in everything is the beginning and that it is possible to mold people only in their childhood. Lie is a medicine and cure in Plato’s conception of education as it is in his politics; presentation of lie is done through tales, poems and other arts that are the constitutive elements of the state. The aim of Plato’s giving place to lies in a state is to ensure that guardians and rulers, who are the assurance of the integrity of the state and the existence of the society, are well educated.

Since he has made the Republic based on lies in other words fairy tales, myths and believes, Plato with the subjective approach will not allow in to every lies but only suitable ones for the republic. According to Plato, “noble lie” is one of the main ways to gather crowds as desired who are not able to come close the ultimate truth and it has an important function in governing a state. With this holly lie, there is an explanation and starting point for establishing the state. The fiction of holly/noble lie in Plato’s Politeia, is one of the methods used inevitably by the previous and following states of Plato. Holly lies are like medicines used in every age by the states for healing. Plato argues that governors (statesman) should be come from “philosopher weavers” after educated specially, even they were in minorities, they should run the state. These philosophers who hate to lie and hypocrisy, when the time comes they could say lies for the sake and happiness of the state. Furthermore, a philosopher who knows the ultimate truth well can say lies and he should lie for the sake and happiness of the state, and to bring together all the citizens of the city who are not able to reach the truth around one unity.

Keywords: *Plato, Republic, Lying, Security, Government.*

Jel Codes: *I24, I28, N40, Z12, Z13*

GİRİŞ

Platon’un *Devlet*’i Thomas More’un *Ütopia*’¹ı gibi bir ütopyadır ve *Devlet*’in amacı bireyi ve toplumu (demos değil) ahenkli bir hale getiren bir adalet kavrayışı üzerinde temellenen güzel bir şehir (kallipolis) oluşturmaktır. Platon’a göre en iyi şehir zorunlu olarak en iyi, en üstün bireyi üretmeye çalışan şehirdir/devlettir. Platon’un ifadesiyle “güzel şey/ler zor olur”² ve toplumun bütününe mutluluk sağlayacak devlet de elbette en mükemmel devleti/kallipolisi (güzel devlet) kurmak da zor olacaktır. Platon, tüm hayatı boyunca “en güzel devlet/en mükemmel devlet”i

gerçekleştirmek için çalışmış³ fakat gerçeklik düzeyinde başaramayacağını anlayınca dil ve retorik düzeyinde bir abide kitapla kendi devletini inşa etmiştir. Elbette *Devlet*’in yüzeysel okunuşu bile meselenin gerisinde Sokrates’in öldürülmesi olduğunu ve (demokrasiyle) hesaplaşmanın bir bakıma *Devlet*’te ele alındığını gösterir. Aslında Sokrates kendi bireysel ya da özel ahlakıyla öylesine ilgilidir ki, *Savunması*nda bir anlamda Atina şehrine ve mahkemeye kamusal meselelerle ellerini kirletmeyeceğini söyler. Böylesi bireysel bir ahlaki tutum içerisinde olan Sokrates bazı açılardan 19.Yüzyıl’da Hegel’in “güzel ruh” diye tasvir ettiği şeyin bir örneği gibidir. Hegel, bu terimi ironi olarak, özel ahlaki bütünlüğünü her şeyin üzerine koyan bir kimseyi anlatmak için kullanır.⁴

¹ Bkz. Thomas More, *Utopia*, Çev. Sabahattin Eyupoğlu-Vedat Günyol, Mina Urgan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

² Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyupoğlu-M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, 435 c.; Plato, (*Complete Works*) *Republic*, Trns. A. Grube, rev. C. Reeve, Ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1977, 435 c. *Devlet* adlı eserin kaynak gösterilmesinde Sabahattin Eyupoğlu çevirisinden yararlanılmakla birlikte *Plato Complete Works* adlı eserle de bazı metinler karşılaştırılmıştır.

³ Platon, *Mektuplar VII*, “Ben genç bir adamken, pek çok genç adamın hissettiği gibi hissettim. Olgunluğa ulaştığım anda kamusal meselelerle ilgilenmem gerektiğini düşündüm. Ve size bahsetmek istediğim bir fırsat karşına çıktı.”

⁴ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991, s. 131.

Savunma⁵'sında “sivil itaatsizliğin” uç unsurlarına kadar uzanan Sokrates, diğer yandan *Crito* Diyalogunda sivil itaatsizliğini ve bireysel ahlaki anlayışını bir kenara bırakır⁶; varlığını kanunlara borçlu olduğunu söyleyerek geleneğin, bizi biz yapan kültürün gücü ve otoritesine sığınır. Tabir caizse burada konuşan vatandaş Sokrates'tir. Bununla birlikte kanaatimizce ister bireysel ahlaka, ister sivil itaatsizliğe, ister *Crito* diyalogunda olduğu gibi kanunun veya yargının kararına boyun eğilsin neticede bir şey vardır; o da Sokrates'in Atina Devleti tarafından öldürüldüğüdür. Bu yüzden de felsefe tarihi ya da yazım tarihi tekrar tekrar, Sokrates'i ifade hürriyetinin bir kurbanı olarak tasvir eder. *Özgürlük Üstüne* adlı eserinde J.S. Mill, “Bir zamanlar kendisi ile zamanının hukuki otoriteleri arasında unutulmaz bir çarpışma içinde olan Sokrates adında bir adamın yaşadığı insanlığa ne kadar hatırlatılsa azdır”⁷ diyerek kendi cephesinden onun ahlaki ve siyasi düşüncelerinin fikir özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Kısacası Devlet/Politeia adlı kitap Atina demokrasisine karşı bir reddiye olduğu kadar Sokrates'in yargılanmasına karşı bir cevap niteliği de taşır.

Devlet, Platon'un edebî üslubunun en güzel örneklerinden biridir ve bu yüzden de bir bakıma anlaşılması güç diyaloglarından. Çünkü Devlet metafor, alegoriler⁸, şiirler, deyimler, efsaneler ve sembolizasyonlarıyla oldukça zihin karıştırıcı bir kitaptır.

⁵ Plato, *Apology*, 30 d-e.

⁶ Plato, *Crito*, 51 c- 52 abcd.

⁷ John Stuart Mill, *On Liberty (Hürriyet)*, Çev. Osman Dosta, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1943, s. 45.

⁸ Platon'un dili kullanımı, metafor, alegori vb için bkz. Çağıl Bakacak, “Akademia'da Metafor Sınavı: Platon'da Metafor, Şiddet, Siyaset”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı: 20, 2015 Güz, s. 231-233. Alegori, Yunanca allos (άλλος/öteki) ve agore yei (ἀγορεύει/pazar yerinde/açıkça konuşmak) terimlerinin birleşiminden oluşmuştur; ötekiden konuşmak, ötekini savunmak gibi anlamlara gelmektedir. Cicero ve Quantillian tarafından, alegori, dizi halindeki metaforlar ya da uzatılmış metafor olarak tanımlanmaktadır. T. Todorov, *Theories of the Symbol*, çev. C. Porter, Cornell University Press, 1992, s. 30.

Dolayısıyla da Politeia'yı ne kadar okursanız okuyun şayet ona uygun bakış açısıyla yaklaşmazsanız ya da ona uygun sorular soramazsanız Devlet'i anlayamayacaksınız demektir. Mesela *Devlet*, “Pire'ye indim/katabasis” diye başlar; aslında birçok Platon yorumcusunun ifade ettiği gibi söz konusu iniş gerçekte “fiziksel bir iniş değil”, “sembolik” hatta “metafizik” bir iniştir ve böyle bir anlam taşımaktadır. Platon, Devlet'ine inişle/katabasisle başlar; akabinde filozofun çıkışıyla/anabasisle devam eder ve tekrar Hades'e inişle (X. Kitap Son Bölüm son Paragraf) son bulur. Platon'un ahlaki, siyasi ve metafiziksel iniş ve çıkışları kitabın tamamında takibi oldukça ilginç bir yapı arz eder. Devlet sadece dil ve üslubu açısından değil, siyaset felsefesi, ahlak, psikoloji, metafizik, kültür tarihi, mitoloji, sanat, estetik, eğitim, sosyoloji, coğrafya vb. birçok bilim dalının temel kaynak kitapları arasında yer alan bir şaheserdir. Bu bakımdan Platon ve onun eseri olan Devlet'in insanlık tarihi açısından önem ve etkisini anlamak için Whitehead'ın “Tüm felsefe Platon'a düşülen bir dipnottur”⁹ sözünü hatırlamak bile kâfidir.

Platon, devlet inşasının retoriğe/dilsel iknaya dayalı olduğunu düşünmektedir; o diyalogun başında kuracağı devletin rasyonel dilin ve iknanın gücüne dayandığını anlatır. Tabi ki burada demokrasi yönetiminin yanlışlığına bir gönderme de ince bir dil oyunuyla resmedilir: Polemarchus -”Ya bizimle kalırsın ya da gücünü gösterirsin. Sokrates- “Sizi ikna edemez miydik?” diye sorar. “Sizi gitmemize izin vermeye ikna edemez miyiz?” Polemarchus- “Dinlemezsek hayır”¹⁰ Burada (diyalogda) Sokrates ve Glaucon'un akıl, hitabet ve mantık gücüne dayalı olarak yönetmeyi ümit ettiği açıktır. “Dinlemezsek hayır” ifadesi ise çoğunluğun (demokrasinin) ya da egemen gücün temsilidir. Acaba daha eserin başında sembolik bir dille tartışmaya açılan çoğunluğun iradesini, daha büyük sayının

⁹ Whitehead, *Process and Reality*, Free Press, London, 1979, s. 39.

¹⁰ Platon, *Devlet*, 327 c-327 a.

iradesini temsil eden demokrasi ile felsefenin ihtiyaçlarını dikkate alan bir yönetim uzlaşabilecekler midir? İki taraf arasında bir orta yol bulunabilir mi? Sayıların gücü ile akla saygı bir araya getirilebilirler mi? Yoksa Platon'un daha sonra ele alacağı adil şehir/güzel şehir, çoğunluğun gücünün ve rasyonel iknanın bir telifi ya da birleştirilmesi midir?

Devlet Diyalogunun geçtiği mekân yaşlı Kepolos'un evidir ve Kepolos eserde aslında kendisine saygı duyulan geçmiş kültürel hafızanın ve geleneğin sembolüdür. Zaman ve mekân gelenekle (dil, din vb.) belirlenmiştir; Platon/Sokrates, Kepolos'a saygı gösterirler; geçmişe dayalı alışkanlıklar, hatalar dile getirilir ve ardından salt geleneğe ve kültüre dayalı bir devlet modeli kurmak istemediği açıkça belli olan Platon devrimci bir ruhla bir anda geleneği ya da yaşlı Kepolos'u diyalogun dışında bırakır. O saygıya değerdir fakat geleceğe dair söyleyeceği pek şey yoktur ve özellikle geçmişten kalan mitoslarla hayatını sürdürmeli kısacası işine bakmalıdır. Böylece Platon, zekice bir siyasi tavır alışla burada hane halkının yani mekânı ve zamanı belirleyen geleneğin temsilcisinin gözetimi ve etkisi olmaksızın kitabın geri kalanında cüretkâr tezleri tartışabilmesine imkân sağlar.

Günümüz siyaset felsefesi kadar geçmiş için de en önemli mesele iktidar ve hâkimiyet konusu ya da onların gerçek öznesinin kim/kimler olacağı sorunudur. Diyalogun hemen başında böyle bir düşünceye göndermede bulunan Thrasymachus (sofist/Sokrates'in zıttı ya da şeytani yönü gibi sunulur) doğrunun ve adaletin güçle, iktidarla ve hâkimiyetle alakalı olduğunu söyler ve bu görüşünü kanıtlamaya çalışır. Belki de aynı düşünceler ve argümanlar yüzyıllar sonra Hobbes'ın Leviathan'ında tekrarlanacaktır. Thrasymachus da Hobbes, siyasette gerçek anlamda umursadığımız/dikkate aldığımız şeyin iktidar ve hâkimiyet olduğunu iddia edeceklerdir. Bireyler için geçerli olan şey devletler ve şehirler gibi kolektif varlıklar için de geçerlidir; her siyasal yapı diğerlerine karşı kendi çıkarını güder. İster

devletlerarası ilişkilerde isterse devlet içi ilişkilerde kazananlar ve kaybedenler vardır; birisinin daha çok kazanması bir başkasının daha çok kaybetmesi anlamına gelir. Ve adalet, kuralları basitçe oyunun galipleri tarafından kendi çıkarlarını korumak ve ilerletmek için geliştirilmiş kanunlardan ibarettir. Bu görüşü, yani adaletin kurallarının basitçe yönetici sınıfın kuralları olduğunu Karl Marx'ın söylemesinden binlerce yıl önce Thrasymachus karakteriyle Platon, Devlet'te dile getirmektedir.

Platon için şehir/devlet ve ruh aynı şeydir; şehrin de bir ruhu vardır. Şehri/devleti anlamak bireyi, bireyi anlamak şehri anlamak demektir. Şehir/devlet yaşayan bir organizma gibi yekvücut olmuş bir insandır. Devletin ve insanın uyumu ve mükemmelliği ise onun adaletindedir. Ama bu ütöpik eserin gerçekten devlete mutluluğu, adaleti getirip getiremeyeceği, en güzel devlet şekli olup olmadığı sorunu siyaset felsefesi açısından problemlidir. Birçok siyaset filozofu için bazen böyle bir tartışma varoluşsal bir kaygıya dahi dönüşebilmektedir. Mesela Hobbes, Platon'un Devlet adlı eserinden hareketle kendi eseri Leviathan'ın gerçekten bir etkisinin olup olmayacağı konusunda umutsuzluğa kapılır: "Benim emeğimin de Platon'un devleti kadar yararsız olacağına inanma noktasındayım"¹¹; çünkü o da devlet kargaşasının ve hükümetlerin iç savaşlarla değişiminin gerçek filozofun egemenliği olana kadar sona ermeyeceği fikrindedir.

YALANIN NELİĞİ VE "GERÇEK YALAN"

Yalan, doğru olmadığı bilindiği halde söylenen sözdür; hakikatin gizlenmesi ve gerçeklikten uzaklaşmanın bir ifadesidir. Platon, Devlet'te retoriğe/söze dayalı yalan kavramını (poseude) kullanır; gerçeklikten uzaklaşma anlamında yalanı ise mağara alegorisinde zımnen de olsa ideaların takliti

¹¹ Hobbes, Leviathan, Çev. Akın Terzi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, Bölüm: 31.

olan yaşadığımız dünyanın aslında gerçeklikten/idealardan uzaklaşmış bir yapının temsili şeklinde sunar. Bu makale kapsamında ikinci yalan türü üzerinde değil Platon'un Devlet'indeki retoriksel yalan kavramının izleri sürülecek; devleti inşa etmede ve onun varlığının devamında yalanın yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Kavramsal bir kargaşaya neden olmamak ya da yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için belki de yalanın karşıt anlamlarından biri olan adalet/doğruluk hakkında Platon'un düşüncelerinin kısaca belirtilmesi gerekmektedir. Platon'a göre, adalet, şehri bir arada tutan, onu bir yapan şey olarak tanımlanmıştır. Onun ifadesiyle adalet: "Herkesin ve her şeyin en uygun oldukları işlevleri yerine getirmesidir. Diğer vatandaşların tümü onlara doğal olarak uyan, bir adama bir işin doğal olarak uyacağı şekilde yetiştirilmelidir". Her birey kendine uygun işi yerine getireceğinden tüm şehir de doğal olarak bireyle birlikte büyüyecektir. Kısacası Platon'a göre adalet ilkeye bağlılık, şehirde adalet ise işbölümü ilkesine bağlılıktır.

Yalan meselesini doğal (gündelik hayatta) ve retorik bağlamında diyalogunda tartışmaya açan Platon, hem insanların hem de tanrıların yalandan nefret ettiğini belirtir. Ama burada Platon'un yalan için kullandığı kavram sadece "yalan" değil "gerçek yalan" kavramıdır. Kendisi de aslında "gerçeklik" ve "yalanın" bir araya gelmesinin nasıl mümkün olduğunu sormaktadır. Zira muhatabı da "aklım almıyor" "ne demek istiyorsun?" şeklinde cevap vermektedir. Platon'a göre kimse özünün en üstün, en gerçek yanıyla, en üstün, en gerçek şeyler üzerinde aldanmaya razı olmaz. Özünün bir yalanın kölesi olmasını da istemez. Platon, aslında karmaşık konuşmadığı ve düşünmediği kanaatindedir: "Çok büyük laflar ettiğimi sanıyorsun da ondan anlamıyorsun. Ben şunu söylüyorum: Hiç kimse gerçek üzerinde aldanmayı, ya da bilgisiz kalmayı, içinde bu yalanı saklamayı istemez. Bundan kötü bir şey olmaz insan için. Ama demin dediğim gibi, aldanmış insanın *çindeki bilgisizliğe gerçek yalan* deseler, çok doğru olur; çünkü

sözle aldanma, yani yalan, içimizdeki bir halin benzeri, gölgesidir; sonradan ortaya çıkmış bir görüntüdür. Gerçekten büsbütün ayrı değildir, ne dersin? ...Demek gerçekten büsbütün uzak olmaktan yalnız Tanrılar değil, insanlar da kaçırır."¹² Platon'un "gerçek yalan"dan ne anladığı birçok Platon yorumcusu için açık seçik bir konu değildir. Hepimizin aslında özünde taşıdığı gerçekmiş gibi kabul ettiğimiz bu yalanla Platon ne kastetmektedir? Kanaatimizce Platon'un savunduğu iddia şudur: Mesela Protagoras'a göre "Her şeyin ölçüsü insandır" önermesi doğru olmamasına karşın herkesçe doğru kabul edilebilir ve Platon'a göre bu yalana gerçekmiş gibi inanılabilir. Platon, hayatımızda geçmişe dayalı o kadar inanç ve efsanenin¹³ doğru olmamasına karşın gerçeklik kazandığını belirtmekte ve buna "gerçek yalan" demektedir. Gerçek yalanla alakalı düşüncelerinden hareketle Platon, yalanın ne tanrılar ne de insanlar için istenilen bir şey olamamakla birlikte "dil ve işte/eylemlerimizde" kullanıldığı ve başvurulduğu bir olgusal durum olduğunu belirtir.

Platon, yalanın zihinsel ve dilsel varlığını betimledikten sonra özellikle sözlerde gerçekten uzaklaşma, yani yalan üstünde durur: "Acaba yalan bazı hallerde zararsız olur mu? Kim ne zaman yalan söyler de kötü bir şey yapmış sayılmaz? Düşmanlarımıza yalan söylersek, ya da dost bildiklerimizin çılgınlıkla, bunaklıkla kötü bir şey yapmalarına engel olmak için yalana, bir ilaç, bir çare diye başvurursak, yararlı olmaz mı bu? Masallarda da ne olduğunu bilmediğimiz bir eski gerçeği, bize en uygun gelen biçime sokmakla, yalanı yararlı kılmış olmuyor muyuz?" Platon'un cevabı yalanın yararlı bir ilaç olabileceği yönündedir; ama önemli olan bu ilacı kimin kullanacağıdır. Platon'a göre tanrıların yalan söylemekten bir yararlarının

¹² Platon *Devlet*, 382 a-c.

¹³ Platon felsefesinde "anamnesis" kavramının siyasi mahiyetinin kapsamlı bir çözümlemesi için bkz. A. Yalçınkaya, *Siyasal ve Bellek - Platon'da Anımsama Platon'u Anımsama*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.

olmayacağı hem açıktır hem de mantıksızdır: “Peki ama gerçekten ayrılmak ne bakımdan Tanrıya yararlı olur? Geçmişini bilmez de yerine ona benzer bir şey koymak istediği için mi gerçekten ayrılır? -Böyle bir şey düşünmek gülünçtür. -Demek Tanrı şairlerin yalancılığına düşmez. Düşmez tabii. -Yoksa Tanrı, düşmanlarından korktuğu için mi gerçekten ayrılır? -Nasıl olur? -Dostlarının çılgınlığı, bunaklığı yüzünden mi? -Bunakların, çılgınların dostu değildir ki Tanrı. -Öyleyse Tanrının gerçekten ayrılmasına hiçbir sebep yok. -Demek tanrılar dünyasında ve Tanrılardan gelen şeylerde, yalanın yeri yoktur. -Yoktur tabii. -Öyleyse Tanrı, yaptığında da, dediğinde de açık ve gerçek bir varlıktır. Biçim değiştirmez. İnsanı ne uyanıkken, ne de düşünde değişik görüntüler ve sözlerle aldatmaz. - Dediklerine göre böyle olması gerekir. - Demek ki, şiir olsun, söz olsun Tanrılar için şu kanunda anlaştık: Tanrılar büyücüler gibi biçim değiştirmezler; yalan yanlış sözler ve işlerle bizi aldatmaya kalkmazlar.”¹⁴

Platon, Devlet’inde yurttaşlardan ve insanlardan “özü, sözü bir olmak. Bile bile yalan söylemekten kaçınmak, yalandan tiksiniş doğruyu sevmelerini.” istemektedir. Fakat diğer yandan yukarıda da belirtildiği üzere “gerçeklik” ve “yalan”ı birleştirerek “gerçek yalan”ın da yararlı olabileceğini savunmaktadır. Bu bir bakıma bir insanın hem bilimi/hakikati hem de yalanı desteklemesi anlamına gelmez mi? Elbette gelebilir; mesela Platon’un “gerçek yalan” düşüncesine büyük bir tepki gösteren B. Russell böyle düşünmektedir. Russell’a göre bu yaklaşım, yalanın yararlılığı tutumu, hakikatin yıkılmasıdır; bunu da yapan Platon’dur. Bilimi gerçekten seven, daha ilk yıllarından var gücüyle hakikatin peşine düşer; yararlı olsa bile yalanın değil.¹⁵ Russell’ın eleştirilerine tam anlamıyla katılmak kanaatimizce mümkün değildir; zira Platon, bize geçmiş dönemin masal ve inançlarının toplumun oluşmasındaki realitesine; bunların

toplumsal açıdan birleştirici bir güce sahip olduğuna vurgu yapmakta; yoksa yalanı hakikat¹⁶ düzeyine çıkarmayı asla teklif etmemektedir. İşte bu realiteden hareketle yani adalete ve hakkaniyete dayalı bir devlet içinde olunmadığından dolayı, Platon, “uygun bir düzen olmadığı için .. filozofun bozulduğu”¹⁷nu belirtmektedir.

DEVLETİN KURULUŞUNDA YALAN YA DA KURUCU YALAN: MASAL VE ŞİİR

Platon, devleti temellendirmede ve devamını sağlamada eğitimin önemini hakkıyla bilmektedir. O Akademi’nin kurucusu olarak sistemli eğitim veren ilk pedagog ve öğretim üyesidir. Platon’un önemli bir okuyucusu olan J. J. Rousseau, *Emile* adlı eserinde onun eğitimciliğini şöyle vurgular: “Kamusal eğitim hakkında iyi bir fikir edinmek istiyorsanız Platon’un *Devlet*’ini okuyun. O, kitapları sadece başlıkları ile yargılayanların düşündüğü gibi siyasi bir deneme değildir, fakat eğitim üzerine şimdiye kadar yazılmış en iyi, en güzel eserdir.”¹⁸ Siyasal iktidarın özü olan toplumsal birlik, bütünlük ve uyum sağlama işlevi eğitimle ya da eğitim kurumlarıyla gerçekleşir; çünkü birlik, bütünlük ve uyum siyasal iktidara bütüncül bir iktidar alanı yaratarak total bir evrenin düzenlenmesi imkânı verir. Dolayısıyla da kim öğretme hakkına sahiptir, kim eğitime hakkına sahiptir? sorusu gerçekte devlet yönetimiyle ilgili en temel sorulardan biridir. Marx’ın da belirttiği üzere “eğitimcileri kimin eğiteceği” sorunu temel siyasi yapılanmayla alakalı bir sorundur.

Platon, Devlet’te çocuklara verilecek eğitimi beden eğitimi olan jimnastik ve ruh eğitimi içeren musikiyle başlatır. Ona

¹⁴ Platon, 383 a.

¹⁵ Russell, *Batu Felsefe Tarihi I*, Çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1994, s. 224.

¹⁶ Bkz. Çağır Bakacak, *a.g.m.*, s. 227- 250. Türkçe’de “hakikat”, “doğruluk”, “gerçek” gibi terimlere karşılık Platon’un kullandığı kavram “aletheia”dır; *lethe* (unutmak) fiilinin önündeki “a” bir olumsuzlama önekidir; unutulmanın geri çağırılması; anımsanması, potansiyel olanın açığa çıkarılması gibi anlamlara gelmektedir.

¹⁷ Platon, *Devlet*, 497 c.

¹⁸ Rousseau, *Emile*, Çev. Yaşar Avunç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 360.

göre elbette yetiştirme işinde ikisini de kullanacağız fakat öncelikle işe masallardan başlamalıyızdır: “Yetiştirmede her ikisini de kullanacağız. Ama önce yalan ve uydurma olanları. Çocuklara önce masal anlatmıyor muyuz? Masalda gerçeğe uygun şeyler varsa da bunlar çoğunlukla uydurmadır. Küçükleri yetiştirirken idmandan önce masalları kullanırız.”¹⁹ Platon, her işte önemli olanın başlangıç olduğunu, bireyleri istendik kalıba sokmanın çocukken olabileceğine inanmaktadır.²⁰ Bu bağlamda Nietzsche'nin “bütün başlangıçlar metafizikseldir” derken aslında ister siyasi ister sanatla alakalı olsun kökenini bilmediğimiz bir inanca ya da efsaneye dayanmanın belli belirsiz yapıla geldiğini ima etmesi de oldukça ilginçtir. Platon'un toplum modeline baktığımızda, üreticiler (işçiler, çiftçiler, zanaatçılar), koruyucular ve yöneticiler (filozoflar) olmak üzere, üç tabakalı bir sınıflandırmanın olduğunu görürüz. Toplum modeli üç tabakalı olmasına rağmen yalnızca üst tabakadaki koruyucular ve filozoflar eğitim alabilmektedir. Koruyucular ve yöneticiler için verilen eğitimden alt tabakadakilerin yararlanıp yararlanamayacağı konusunda Platon'un ne düşündüğü tartışmalıdır, ancak bu konuda onun bir fikir beyan etmemesi onaylamadığını gösterir.²¹ Bir bakıma alt tabakadakilere yani üreticilere, “yararlı yalanlar”²² söylenerek, onların, buldukları yeri benimsemeleri öğretilir. Bu “yararlı yalanlar”ın en önemlisi, Fenike masalıdır. Buna göre onlara, “hepsi kardeş olmalarına rağmen, onları yaratanın, bazılarının hamuruna altın, bazılarının gümüş, bazılarının da demir ve tunç kattığı” söylenerek buldukları konumu benimsemeleri sağlanacaktır. Çünkü

Platon'a göre eğitim, herkesin değil, ancak doğuştan sahip olduğu yetenekleri sayesinde sıradan insanlardan ayrılan seçkinlerin hakkıdır. Başka bir ifadeyle insanlar, yaradılıştan farklı işlere eğilimlidir ve toplumda her insanın birçok işi değil, doğuştan eğilimli olduğu tek bir işi görmesi ve aynı zamanda o iş ile sürekli uğraşarak işinde ustalaşması gerekir. Görüldüğü üzere Platon'un siyasetinde olduğu gibi eğitiminde de yalan bir ilaç ve çaredir. Platon'un buradaki amacı, devletin bütünlüğünün ve toplumun varlığının teminatı konumundaki koruyucuların ve yöneticilerin iyi bir şekilde yetişmelerini sağlamaktır. Bunun için yalana başvurulması gerekiyorsa bunda da bir sakınca yoktur.

Devletin temelini yalana başka bir deyişle masal, efsane ve inançlara dayandıran Platon, öznel bir yaklaşımla her türlü yalana değil Platon'un devletine uygun yalanlara müsaade edecektir. Söz konusu sansür, Platon'un devleti açısından bir ölüm kalım meselesi gibidir: “Evet öyleyse her aklına gelenin uydurduğu masalları çocukların dinlemesi doğru mudur? İleride edinmelerini istediğimiz düşüncelere aykırı şeyleri duymalarına göz yumacak mıyız? – Hayır”. Bu yüzden Platon, devleti inşa edecek olan yalanların kaynağını, masalcıları, anneleri ve dadıları istendik yalanların söylenebilmesi için kollayacak ve onların başında nöbet tutulması gerektiğini savunacaktır: “O zaman ilk işimiz, masalcıları kollamak olacak. Masalları güzelse, bırakacağız söylesinler. Kötüyse yasak edeceğiz. Anaları, dadıları kandırıp, çocuklara yasak ettiğimiz masalları anlatılmayacağız. Çocukların bedenlerinden önce, güzel masallarla ruhlarını yoğurmalarını isteyeceğiz. Bugün anlatılan masalara gelince çoğunu atmalı”²³.

Platon'a göre masalların tümü yalandır; bunda şüphe yoktur. Zira devlette birçok yerde Platon, bu düşüncesini defaten belirtir: “Bizce bütün masalların topu yalandır”²⁴. Hatta Platon, çoğu zaman

¹⁹ Platon, *Devlet*, 377 a.

²⁰ Platon, *Devlet*, 377 b. “Ama bilirsin ki her işte önemli olan başlangıçtır. Hele iş genç ve körpe kimseleri yetiştirmek olunca; çünkü insanlar bu çağda yatkın olurlar, hangi kalıba sokulmak istenirse on kalıba girebilirler.”

²¹ R.M.Hare, *Platon* (çev. Işık Şimşek-Bediz Yılmaz), İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2002, s. 85.

²² Ş. Alâeddin, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 147.

²³ Platon, *a.g.e.*, 377 d.

²⁴ Platon, *a.g.e.*, 391 a.

şairlerin de yalan söylediği kanaatindedir. Edebiyat ve sanatın da devletin kuruluşunda ve devlet idealinin ileriki kuşaklara taşınmasında önemini hakkıyla bilen Platon, şairlerin yaptıklarının da çoğu zaman yalan olduğunu düşünür: “Ama şair bu sözleri söylerken, kendisi değil, bir başkasıymış gibi davranırsa, nedir o zaman yaptığı şey? Bir başkasının yerine geçmek, sözünü bir başkasının kişiliğine, elinden geldiği kadar uydurmak değil midir?”²⁵. Kısacası şair Platon’a göre olayları abartan, uyduran ve yalan söyleyen kişidir. Şairler, sanatçılar ve masalcılar kontrol altına alınmazsa devlet tehlikede demektir: “Bizim ülkemizde senin cinsinden insanlar yok, olması da yasak. Böylece başına kokular sürer, çelenkler takar, onu başka ülkeye yollarız. Bize daha ağırbaşlı bir şair gerek, deriz. O kadar hoş olmasın zararı yok, ama bize yararlı/uygun masallar söylesin.”²⁶ Platon şairlerin “vecd deliliği” yaşayan kişiler ve kâhinler olduğuna inanır. Şairler kendilerine şarkılarla ilham vermeleri, insanüstü güçlere, cesarete ve öfkeye sahip insanlar hakkında hikâyeler anlatabilmek, kendilerini ilhamla doldurmaları için Tanrılara ve Tanrıçalara seslenirler. Sokrates, Delph Tapınağı Kâhininin kendisi için söylediği söze inanmaz ve kâhinin sözlerini yanlışlamak için yaşam boyu süren kendinden daha bilge bir kişi arayışına devam eder. Bu arayış onu politikacıları, şairleri, zanaatkârları, bilgili olmalarıyla tanınan herkesi sorgulamaya, bizim bugün ahlaki ve siyasi sorular diyebileceğimiz sorular sormaya yöneltir.

Devlet’te Platon’un kardeşi Glaucon, yalanla/hileyle iktidarın belirlenmesini tarihçi Herodot’tan uyarladığı, kendisine görünmezlik gücü veren sihirli bir yüzüğe sahip çoban Gyges’in hikâyesiyle anlatmaya çalışır. Bu güce yani görünmezlik gücüne sahip olsaydık, neler yapabileceğimizi bir düşünelim. Gyges, Glaucon’un hikâyeyi aktarımında, söz konusu yüzüğü kralı öldürüp onun eşine

sahip olmak ve kendisini kral ilan etmek için kullanır. Şayet sihirli yüzüğün gücüne sahip olsaydık, -yani her suçu, her günahı, her türlü vahşeti işleyebilecek ve yakayı ele vermeyecek güce- ne yapardık? Acaba adil olmayı tercih etmemiz gerekir miydi ya da neden adil olmayı tercih ederdik? Glaucon’un Sokrates’e yönelttiği soru ana hatlarıyla budur. Hileyle istediğini elde edebilecek bir güce sahip ve cezalandırılmadan tam anlamıyla uzak birisi neden adaleti adaletsizliğe tercih etsin ki? “Söyle bana bunu Sokrates” der Glaucon. Eğer adalet gerçekten kendi hatırı için övgüye değer ise ve uydurma veya hilelerden faziletliyse (fazlalık ve değerli anlamında) buna bir cevap verilmelidir. Bu ise oldukça zor bir iştir. Platon, Gyges mitolojisinden hareketle kişinin ehlileştirilebilir ehlileştirilemeyeceği sorunu üzerinde dururken adil şehrin kurulması hakkındaki ilk ve belki de en tartışmalı önerisini ileri sürer: “Adil şehrin inşası sadece müzik, şiir ve sanatların denetlenmesiyle başlayabilir”. Burada Platon’un eğitimci kimliğinin öne çıktığı açıktır ve şehrin kurucusu için ilk iş eğitimi denetlemektir. Ve onun sanatların ve şiirin denetimi, özellikle de Homerik şiirle alakalı reform önerileri Yunan eğitim pratikleri ve inançlarından radikal bir kopuşu da temsil eder. Bu, Platon için önemlidir zira biz kahramanlar, hainler, tanrılar ve sonraki yaşam hakkındaki en erken ve en canlı izlenimlerimizi, şairlerden, mit yaratıcılardan, masal anlatıcılardan, sanatçılardan, müzisyenlerden alırız. İlk çocukluk günlerinden itibaren dinlediğimiz öyküler, dualar, destanlar vb. hayatımızın geri kalanını da oldukça derinden etkilerler.

Platon, sanatın yapıcı ve yıkıcı gücünün oldukça farkındadır; bir heykeltıraş şayet Afrodit heykeli yapıyorsa aslında toplumdaki kadınlara bir bakıma ona benzeyin mesajı da vermektedir. Varlıklar arasında en iyi taklit eden varlık olan insan sanatla taklit eder ya da meydana getirir. Devlet aslında dil ve ikna ile inşa edilir; dolayısıyla da Platon’a göre sanat sanatçılara bırakılamayacak kadar önemlidir. Platon, bu yüzden yalancı

²⁵ Platon, *a.g.e.*, 393 c.

²⁶ Platon, *a.g.e.*, 398 a.

şairleri mest etme gücünden mahrum bırakmak istemektedir. X. Kitapta Sokrates/Platon kendisinin de ne yaparsa yapsın şairlerden etkilendiğini itiraf eder. Platon, bize şiirin pedagojik ya da ikna gücünün yerine, felsefeyi koymayı; başka bir deyişle yalanın yerine hakikati koymayı önerir. Ona göre, şairler, bestekârlar, lirik yazarlar, müzisyenler, mit yapıcıları, masal anlatıcılarını kısacası onların tamamını, bizi mest etme gücünden mahrum bırakmamız gerekir. Sonuç olarak da şairler (onun devletinin ideallerini tasvir eden şairler değil) Platon'nun şehrinden kovulacaklardır. Mesela Sophocles, Platon'un kurmak istediği adil şehirden kovulacaktır. Platon, Kallipolis'te hiç şiir ve müzik olmayacağını değil, fakat yalnızca Sokratik şiir ve müzik olacağını söylemektedir. II. Kitapta Adeimantus'un öz-denetim hakkındaki konuşmasında Sokrates'in şehrin sanatlarının ve şiirinin kontrol, sansür edilmesi, denetlenmesi iddiaları daha geniş bir şekilde anlatılır. Bu bazıların "tutkuların kontrolü" olarak adlandıracağı büyük bir konudur. Spinoza'dan Kant'a kadar büyük ahlak filozofları ve Freud gibi psikologlar söz konusu problemi en açık seçik bir şekilde incelemeye çalışırlar. Yalan da dâhil tutkuları ya da tutkularımızı nasıl kontrol ederiz? Platon, Devlet'te buna cevap arar. Ve Platon'un vurguladığı şeylerden birisi bu tutkuların en kuvvetlisinin, en kuvvetli Sokratik tutkunun ki onun "thymos" dediği, bizim yüreklilik ya da öfke diyebileceğimiz tutkunun, hem kendisiyle hem ötekileriyle savaş halinde olmasıdır. Savaş ise Platon açısından (daha sonra bahsedilecek) yalanın ve hilenin merkezi role sahip olduğu zihinsel meydana. Devlet'in yapmaya çalıştığı şey bize "thumos/thymos" ile mücadele etmede, onu aklın kontrolüne tabi kılmada ve bir denge düzeyi, öz-denetim ve ölçülülük yakalamamıza yardımcı olmada belki adına terapi de diyebileceğimiz stratejiler sunmasıdır. Hepsisi bir arada ele alındığında ise bu nitelikler adaleti meydana getireceklerdir.

EVLİLİKTE YALAN

Platon, faydalının güzel ve zararlının çirkin olduğunun düşünüldüğünü belirtir. Dolayısıyla devletin kuruluşunda ve gençlerin eğitiminde ikna, propaganda ve sanatlar/masallar/şiirler üzerinden yalanlar yararlı şeyler olabilmektedir²⁷. Platon'a göre "devlet adamlarımız yönettikleri insanların yararına, yalana ve düzene başvurabilirler. Bu türlü yalanları da birer ilaç gibi yararlı saymıştık. Haklıydık böyle saymakta. Öyleyse sağlık kadar önemli olan evlenme ve üretmede de aynı şeyi yapmakta haklı oluruz."²⁸ Platon, bu türden yalanları sadece devlet adamlarının bilmesi kanaatindedir; duruma ve şartlara göre bunlar değişebilir: "Bunun için başvurulacak çareleri yalnız devlet adamları bilmeli, yoksa bekçiler arasında çatışmalar çıkabilir."²⁹ Platon'a göre devletin devamı açısından evlendirmenin özendirilmesi ve hem fiziksel hem de entelektüel uygunlukları olan erkek ve kadınların evlendirilmesinin devlet yönetimi tarafından ikna ya da bir tür yalanla teşvik edilmeleri gerekir. Platon, devlete yararlı olamayacağına inandığı kişilerin evlendirilmesinin teşvik edilmemesi kanaatindedir. Zira böyle bir yaklaşım devletin yıkılmasının gerekçelerindedir.

Platon'un devletinde bekçiler için özel mülkiyet, çocukların bireysel anneleri ve babaları yoktur. Kamusal alanın çocukları olan Devletin yurttaşları, herkesi annesi babası gibi görece ve adalet duygusundan sapmayacak; özel mülkiyet de olmadığı için çalıp çırpımayacaktır. Oysa Aristoteles, Platon gibi düşünmemekte ortak mülkiyetin bir tür ortak ihmal demek olacağını iddia etmektedir. Aristoteles'e göre, çocuklar, korucuların ortak bakımına veya bakım merkezlerine yerleştirilerek daha iyi bakılmayacaklar, yalnızca, eşit olarak ihmal edileceklerdir.³⁰ Platon, savaşta yararlılık gösteren ya da eğitimlerinde başarılı olan bekçilerin teşvik edilmeleri için "erotik

²⁷ Platon, *a.g.e.*, 457 b.

²⁸ Platon, *a.g.e.*, 459 d.

²⁹ Platon, *a.g.e.*, 459 e.

³⁰ Bkz. Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014.

ödülleri” verilmesinin onların hakkı olduğunu, korkakların buna hakkı olmadığını belirtir.³¹ Bu ise doğallığı ya da realiteyi kapatma anlamında devletin teşvik edici yalanlarındandır. Platon’un erotizmle alakalı yalanları makale kapsamına alınmamıştır.

Platon’a göre devletin cinselliğe müdahalesi devletin sosyal, ekonomik ve askeri durumu bakımından ayarlanmalı, hatta doğumlar bile belirlenmelidir: “Öyle ki devlet, toplumun azalmasını da önleyecek, çoğalmasını da”.³² Sayının şehrin/devletin yapısı açısından fazla olması durumunda ya doğum kontrolü uygulanmalı ya da gerektiği kadar hane göçmen olarak gönderilmelidir. Fakat eğer azalma tehlikesi varsa, ödül ve cezalarla doğumların çoğalması sağlanmalıdır.³³ Buna paralel olarak, ideal çocuk sayısı yasalarla bir kız ve bir erkek olmak üzere iki olarak belirlenmelidir.³⁴ “Herkes kendi hoşuna giden evliliği değil, kente yararlı evliliği istemelidir”.³⁵ Dolayısıyla da Platon’a göre devlette düzen ve birliğin sağlanması için devlet evlenmeyi teşvik edici ve cezalandırıcı yalanlara başvurabilir ve başvurmalıdır.

SAVAŞTA YALAN VE “ŞEHİTLİK”

Platon’a göre devleti korumak için savaşlarda yalan söylenmesi herkesçe kabul gören ve tartışılması mümkün olmayan bir husustur. Bu savaşın doğallığı kadar normal bir şeydir. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Platon masallar ve efsanelerin yalan olduğuna inanmaktaydı. O Homeros’a dayanarak savaşma gücünü artıran ve bekçilerin diğer vazifelerini yaparken içinde bulunduğu durumdan çekinmemelerini sağlayacak bir efsaneye/yalana başvurur; buna “şehitlik” yalanı diyebiliriz: “Toprağın altında kutsal, uğurlu bir varlık olarak yatar, kötülüklerden, kazadan, beladan korur

insanları. Buna da inanacağız değil mi? - Onların şehitliğini kutlayacağız.”³⁶ Platon, bekçilerin hiçbir kuşku duymadan bunlara inanmasının onlara güç vereceğini düşünmektedir. Platon’a göre kanunların ve toplumun koruyucuları olanlar, koruyucu olmadan koruyucu geçinmeye başlarsa yani inançlarını ve ideallerini yitirirlerse devlet çökecektir.³⁷

Savaş ve yalan meselesi ele alınırken eğitim, şiir reformu, sansür ve öz denetim sorunsalının Glaucon ve onun gibilerin savaşçı tutkularının ehlileştirilmesi bağlamında Platon tarafından yeniden takdim edildiğini hatırlatmak gerekir. Burada sansür ve yalan söyleme meselesi bir askeri zorunluluk meselesi, muhafızları ve şehrin yardımcılarını, savaşçı sınıfını kontrol etme meselesi olarak sunulur. Burada çiftçilerin, zanaatkarların, işçilerin, ekonomik sınıfın eğitimi hakkında hiçbir şey söylenmemektedir. Belki de, açıkça ifade etmek gerekirse, Platon onları umursamamaktadır. Platon, savaşın doğal bir zorunluluk olduğuna inanmakta ve her türlü yalana açık olduğunu belirtmektedir. Fakat gerçekten de savaş Platon’un iddia ettiği gibi bir zorunluluk mudur? Kant gibi iyimser filozofların çatışmanın ve savaşa neden olan tutkuların izole edilerek bir gün savaşın tamamen ortadan kaldırılabileceğine inancı Platon’un düşüncelerini ters yüz eden yaklaşımlardır. Kanaatimizce Platon’un “insan doğasının tutkulu ve yürekli kısmı canlı kaldığı sürece” savaşın devam edeceği düşüncesi her şeye rağmen gerçekçi bir yaklaşımdır. İşte bundan dolayı da Platon’un savunduğu toplumu koruyacak savaşçıları eğitme sırasında bazı efsanevi inançları ve devlet tarafından yüklenen aslında gerçek olmayan (yalan) idealleri yüklemesi de sistem için ayrılmaz bir unsur haline dönüşmektedir. Platon, siyaset felsefesi bağlamında “şiddet” ve “savaş” yanlısı bir filozof gibi görünse de onun için savaşın araçsal bir durum olduğunun da belirtilmesinde yarar var. Zira Platon, site devletleri arasındaki savaşların amacının

³¹ Platon, Devlet, 458 e.

³² Platon, *a.g.e.*, 460 a.

³³ Platon, *a.g.e.*, 740 bcde.

³⁴ Platon, *a.g.e.*, 930 d.

³⁵ Platon, *a.g.e.*, 773 ab.

³⁶ Platon, *a.g.e.*, 469 a.

³⁷ Platon, *a.g.e.*, 421 a.

barışı tesis etmek olduğunu ileri sürmekte ve buna paralel olarak birbirlerine uyguladıkları şiddetin sınırlı olması gerektiğini belirtmektedir. Platon, savaşı çıkaranlardan farklı olarak çocuk, kadın, erkek sivil nüfusun düşman olarak görülmemesi gerektiği üzerinde de durur; savaş sırasında sivil ve savaştan ayrımına dikkat eder.

KUTSAL/SOYLU YALAN

Platon'un Devlet'i "kutsal yalan" onun Atina'da kurmaya çalıştığı - karşı çıktığı demokrasinin yıkılması- ideallerinin demokrasiyle politik farklılığını ifşa etmek için okuyucuya geniş bir malzeme sunar. Eserdeki metinler bize retorik gerçekliğin dışında politik aldanmanın/aldatmanın nasıl vuku bulduğunu da gösterir. Platon, burada Atina yurttaşlarına "doğal bir kategori" gibi sandıkları rejimlerinin nasıl zekice/kurnazca bir yalanla kurulduğunu resmeder. Metinde Platon, devletin temelini ve yapısını ileride yasallaşacak bir yalana bir efsaneye dayandırır; bir bakıma efsane yalanlaştırılır; yalan efsaneleştirilir. Platon'un hikâyesi demokratik farklılıklar sorununu anlamak için oldukça provoke edici³⁸ bir yaklaşımdır:

Demin gerekli bazı yalanlardan söz etmiştik. Böyle güzel bir yalan bulup, hem önderleri, hem de yurttaşları buna inandırabilir miyiz dersin? Nasıl bir yalan?

Yeni bulunmuş bir şey değil, bir Fenike masalı, şairlerin dediklerine göre birçok yerlerde olmuş bir şey, ama bizde olmamış, belki de hiç olmayacağı için inandırılması güç. İnsan çok usta olmalı. - Ne olduğunu söylemekten çekiniyorsun sanki söylesene. -Söylersem çekinmekte haklı olduğumu anlarsın.

Peki söyleyeyim. Nasıl bir cüretle ve ne kelimelerle konuşacağımı bilmem, ama önce önderleri ve yardımcıları, sonra da bütün şehri şuna inandırmaya çalışacağım;

kısaca diyeceğim ki: "Biz sizi bazı ilkelere göre yetiştirdik ya, bunlar bir çeşit rüyaydı. Gerçekte siz, silahlarınız, bütün eşyalarınızla birlikte yerin altında yetiştiniz, yoğrulduunuz. Toprak, bir ana gibi, iyice büyüttükten sonra yeryüzüne çıkarttı sizi. Üstünde yaşadığımız bu toprak sizleri büyüten, emziren ananızdır. Ona saldıran olursa korumak boynumuzun borcudur. Yurttaşlarınız da aynı toprağın çocukları ve kardeşlerinizdir."

Doğrusu boşuna çekinmemişsin bu yalana başvururken.

Evet ama sonunu dinle: "Bu toplumun birer parçası olan sizler, diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır. Aramızda bir hamur birliği olduğuna göre sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir. Ama arada bir, altından gümüş, gümüşten de altın doğduğu olabilir. Bunun için Tanrı, her şeyden önce önderlere, doğan çocuklara iyi bekçilik etmelerini, içlerine madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur. Kendi çocukları tunçla, ya da demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp, hamurlarına uygun işlere koyacak onları; çiftçi, ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle karışık doğanlar olursa, onları gözetecek, kimini önderliğe kimini bekçiliğe yükseltecek; çünkü mayasında demir ya da tunç karışık olanların önderlik edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur". Şimdi, sen yurttaşları bu masala inandırmanın bir yolunu bulabilir misin, onu söyle! -Kendilerini nasıl inandırırız bilmem, ama oğullarını, torunlarını inandırmanın bir yolu bulunabilir.³⁹

Hannah Arendt, kutsal yalan/soylu yalan kavramı hakkında dikkat çekici bir itirazda bulunur. Arendt'e göre kavram, Politeia'ya

³⁸ Bkz. Demetra Kamisis, "Plato's Open Secret", *Contemporary Political Theory*, Volume: 15, November 2016, s. 339-357.

³⁹ Platon, a.g.e., 414 b-415 e.

dair yanlış bir okuma sonucunda ortaya çıkmıştır. Pseudos sözcüğünün Antik Yunanca'da yerine göre yalan, hata ve kurgu sözcükleriyle karşılanabileceğini belirten Arendt, sanıldığı gibi aksine Platon'un bir ilke olarak yalandan bahsetmediğini ileri sürmektedir.⁴⁰ Ne var ki, "pseudos" sözcüğü "gennaion pseudos" ifadesinin dışında da Politeia'nın pek çok yerinde kullanılmaktadır. Bu kullanımlar, yalan kavramının karşılığı olduğu kadar soylu/kutsal yalanı ortaya koyacak basamakları da oluşturur. Bu nedenle Arendt'in itirazı birçok düşünür tarafından doğru ve gerçekçi bulunmaz. Mesela Arendt'ten farklı düşünenlerden biri olan Leo Strauss, Politeia'nın kutsal yalan kavramına yer veren yorumcularından sadece biridir.⁴¹

Sokratik geleneğin önemli bir temsilcisi olan Platon'un özellikle ahlaki merkeze alan bir geleneğin içinden gelmesine rağmen gayri ahlaki kabul edilen yalanı araçsal da olsa savunması ahlak felsefecileri tarafından ciddi eleştirilere neden olmuştur. Hatta onun yalanı meşrulaştırdığı için ahlaki bir yargılamaya tabi tutulması istenmiştir. Kanaatimizce Platon'un toplumsal anlamda yalanı meşrulaştırdığı ve etik bir yargılamaya tabi tutulması gerektiği düşüncesi aşırı bir yorumdur. Zira Platon'un yaptığı, dünden bugüne geçerliliğini koruyan önemli bir toplumsal ilkeye işaret etmektir; o da devletin kuruluşunda ve devamında kutsal yalan/lara ihtiyaç duyulduğudur. Platon'a göre kutsal yalan, hakikate yeterince yaklaşamayan yığınları istenilen şekilde bir araya getirmenin ve bir arada tutmanın başlıca yollarından biri ve devlet yönetiminde önemli bir işleve sahiptir. Platon "soylu/kutsal yalan"ın iki boyutuna dikkatlerimizi çeker: Birincisi bireylerin iyi birer yurttaş olmak için aldıkları eğitimi ve edindikleri karakterin öncesini unutulmaları ve böylece onun eskiden beri süregelen

köklü, hatta ebedi bir gelenek olduğunu düşünmeleridir. Böylece devletin kuruluşu için belirli bir başlangıç tanımlanır ve bir açıklama sunulur. Burada mitos devreye girer ve insanların topraktan geldiklerini, aynı topraktan yeryüzüne çıktıklarını düşünmelerini sağlar. İkinci olarak, aynı kökenden gelmeleri itibarıyla birbirlerini kardeş gibi benimseyen kimselerin birbirlerine denk olmadıkları anlatılır. Bu anlatıdaki önemli noktalardan biri, tanrıların insanlar arasında bir denklik halini istemedikleri fikrinin aşılmasıdır. Tanrılar her şeyin üzerindeyse ve onlardan ancak iyilik gelebiliyorsa, artık insanlar arası eşitsizliğin de makul bir nedeni vardır ve dolayısıyla bunun kabullenilmesi gerekir. Tanrılar birbirine kardeş olan insanlar arasında gönüllü bir eşitsizlik yaratmak istemezler; fakat düzenin ve dolayısıyla uygarlığın korunması için bu gereklidir. Kısacası tanrılar kendi iyilikleri için insanlardan düzenin korunmasını isterler.⁴²

Platon'un Politeia'daki soylu/kutsal yalan kurmacası hem kendinden önce hem de kendinden sonraki devletlerin bir şekilde başvurdukları yöntemlerdendir. Kutsal yalanlar devletler tarafından her dönem kullanılan şifa kabilinden ilaçlardır. Onlar her devletin kurulması ya da korunması bakımından zorunlu -ya da en azından son derece gerekli- bir araçtır. Zira yığınların rızasını almak için yöneticiler soylu/kutsal yalanlara başvurmak zorundadırlar. Öyle ki tarihsel örneklere bakıldığında, birçok yönetimin etnik kimlik ya da din temalı mitoslara ya da her ikisine birden aynı anda başvurduğu görülmektedir. Hangi tema olursa olsun, bu yalanlarla bireylerin varlıklarını borçlu oldukları değerler adına bir düzen kurmaları ya da içteki ve dıştaki hasımlarına karşı korunmak için yönetime koşulsuz itaat etmeleri ve düzeni mutlak şekilde savunmaları gerektiği anlatılır.

⁴⁰ Arendt, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*, Penguin: New York, 1968, s. 298.

⁴¹ Bkz. Strauss Leo, *The City and Man*, The University of Chicago Press, Chicago, 1978, s. 102.

⁴² Geniş bilgi için bkz. Önder Kulak, Platon'dan Strauss'a: Düzenin Kurulmasında ve Korunmasında Soylu Yalanın Rolü", *ViraVerita E Dergi*, Sayı: 5, s. 40-47.

Platon, kutsal yalanı “neredeysen” bir zorunluluk olarak ortaya koysa da, aksi tarihsel örnekler, kutsal yalanın toplumsal eşitsizlik içeren her devlet için kullanılabilir olduğunu, ama zorunlu olmadığını gösterir. Örneğin kimi devletler kutsal yalana değil de belirli bir olaya, söz gelimi bir siyasal ya da toplumsal devrime dayanarak, evrensel içerikler taşıyan bir takım kurucu ilkelere bağlanabilirler. Böyle bir durumda da kutsal yalan ya da yalanlara gerek kalmayabilir. Kurucu unsur, bir efsane ya da mitostan ziyade gerçekten meydana gelmiş kahramanlıklar ve cesaretle örülmüş güçlü bir çabanın ürünü de olabilir. Kahramanları bol olan milletler/toplumlar kutsal yalanlara çoğunlukla ihtiyaç duymaz; fakat yine de olgu ve olayların gelecek kuşaklara aktarımı bir şekilde de olsa onların mitleştirilmesini gerektirebilir. Platon, “kutsal yalan”ın elbette devlet için gerekliliğine inanmaktadır; fakat yukarıda da “neredeysen” ifadesiyle belirttiğimiz üzere bunun bir zorunluluk değil toplumsal realite açısından ya da yığın için “neredeysen” bir zorunluk olarak anlaşılması kanaatindedir. Zaten “kutsal yalan/yalanlar” herkesçe biliniyor ve kabul ediliyorlarsa yani bir zorunluluksa; Platon’un söz konusu yalanın yerleşmesi için temennide bulunmasının da bir anlamı yoktur. Kısacası bu durumda soylu yalanın zorunluluk olmadığı, ona ihtiyaç duyan kurucu özneler/yöneticiler tarafından kullanılan araçsal yöntemler olduğu açıktır.

İnsanlar doğaları gereği birbirlerine denk değildir; bu bağlamda da toplumsal eşitsizlik kaçınılmaz bir gerçekliktir. Dolayısıyla da iyimser bir siyaset felsefesi temelinde “insanlığın iyiliği” adına eşitsizliğin belirli kurallara göre yönetilmesi ve söz konusu kurallara dayalı bir düzenin kurulması ve korunması gerekecektir. Birbirine denk olmayan bireylerden “çoğunluk”, hakikate yeterince yaklaşamaz. Bu çoğunluk, kurucu öznelerin ya da yöneticinin/yöneticilerin yönlendirmelerine muhtaçtır. Bireylerin kurucu özneleri ya da yöneticilerini dinlemelerinde ve dolayısıyla toplumsal eşitsizliği kabullenmelerinde, insanüstü bir

otoriteye, yani doğaya ya da Tanrı’ya ihtiyaç vardır. Bu öncüllere bağlı olarak, kutsal yalanın ancak yapısı toplumsal eşitsizliğe dayanan toplum tasarılarında ya da kurulu toplumlarda bulunabilir.

Eşitsizlik temelinde kurulan bir sistemde, karşı tepkilerin ortaya çıkması kutsal yalanın otoritesinin de tartışmaya açılması demektir. Bu tepki, farkındalık içeren bir nitelik kazandığında, başka bir deyişle kendinde bir bilinçten kendisi için bir bilince dönüştüğünde, eşitsizliğin kaldırılması için bir hareket başlayabilir. Bu hareketin sebebi olan fikirler, Platon tarafından hakikatin önüne geçen “yanılgılar” olarak nitelenirler ve Platon, böylesi “yanılgılar”ın baştan önlenmesi gerektiğini savunur. Bu noktada, eşitsizliğe dair bir sorgulama daha başlamadan, bireye eşitsizliğin nedenlerini sunan açıklamalarla yani kutsal yalan aracılığıyla yok edilirler. Bu durumda bireyin eşitsizliği, kendisinden büyük bir otoriteye boyun eğerek; kabul etmesi beklenir. Platon’a göre şayet birey kutsal yalanı reddeder ve boyun eğmezse, taşıdığı “hastalık” dolayısıyla onu bastırmak için zor kullanılmalıdır. Politeia’da Platon, kutsal yalanın üreticilerin/işçilerin mutlak itaati bakımından son derece önemli bir işlevi olduğunu düşünür; daha da önemlisi kutsal yalan koruyucuların mutlak itaatini de sağlayan temel unsurdur. Platon’un devlet sisteminin bel kemiği olan koruyucular, ellerinde silahları ve bunları iyi ölçüde kullanabilmenin eğitimini almaları itibarıyla, düzenin korunmasında belirleyici unsurlardır. Başka bir deyişle, onlar düzenin korunmasında içeriden ve dışarıdan gelebilecek olası her tehdide karşı olmazsa olmaz bir unsur olan şiddetin kullanımını etkin bir şekilde ellerinde tutarlar. Bu noktada biz de Leo Strauss’a katılarak, kutsal yalanın şiddeti tamamladığını ve olası tehditler konusunda şiddetin, iknanın önünde durduğunu düşünüyoruz.⁴³ Bu tespitlere bağlı olarak, kutsal yalanın

⁴³ Strauss, L., *The Origins of Political Science and The Problem of Socrates*, Ed. D. Bolotin, C. Bruell, & T. L. Pangle, University of Chicago, Chicago, 1996, s.185.

toplumsal eşitsizliğe dayalı toplumların kurulmasında ve korunmasında kullanılabileceği ve kutsal yalanın esasen bir hakikat tartışmasına değil, eşitsizliğin neyin ihtiyacı ve kimlerin yararına olduğu tartışmasına dayalı olduğu görülmektedir. Bu noktada, soylu yalanın söylendiği tarihsel örnekler bakıldığında, eşitsizliğin korunmasında işler niteliğe sahip bir araç olduğu tespit edilebilir. Bu işlerlik hali zor, ihbar ve sansür gibi uygulanmalarla tamamlanır. Sonuç itibarıyla, Platon'dan günümüze kutsal yalanın, eşitsizlik içeren toplumların kurulumunda ve korunumunda güncel ve tarihsel açıdan açıklayıcı bir kavram olarak felsefe tarihinde oldukça önemli bir yer tuttuğunu tespit etmek mümkündür.

SONUÇ: FİLOZOF-KRAL YA DA KRAL-FİLOZOF YALANI

Platon'un filozof-kralı tam anlamıyla resmettiği yer meşhur mağara alegorisidir ve bu alegori yönetici filozofun temel niteliklerinin ne olduğu ya da olması gerektiğini anlatır. Mağaranın içi her türden insanla/mahkûmla doludur ve devletin gölgelerle de olsa yönetildiği siyasi bir kesiti açılar. Mağaranın girişinden yansıyan ışıkla duvara yansıyan gölgeler hakkında insanlar/mahkûmlar bazen konuşmakta, bazen de gölgeleri gerçek sanmakta ya da seslerin bu gölgelere ait olduklarını düşünmektedirler. Burada Platon'a göre bir anlamda, hem görüntüler hem de seslerle ilgili olmak üzere iki türlü bir yanılsama söz konusudur. Platon, siyasi denilebilecek bu ilişkisellik ağını sonuna kadar devam ettirmez; "söz" mağaranın karanlığına gömülür; retorik/çi, sofist ve şair terk edilir. Ama burada öyle ya da böyle Platon için bir gerçeklik vardır; en azından duvara yansıyan gölgeler aracılığıyla insanlar adlar vermekte ve toplumsal bir anlam inşa etmektedirler. Platon'a göre mağaradaki insanlar ya da mahkûmların her şeye rağmen yürüttükleri bu çaba gurur (*timi/τιμή*) vericidir.

Platon'a göre mağaradan kurtuluş ya da mahkûmun mağaradan yönünün ışığa

çevrilmesi insanların isteğiyle olmamaktadır. Mahkûmlardan birisi çözülür "zorla" (*via/βία*) ayağa kaldırılır ve önce gölgelerin mağara içindeki kaynağına; kuklalara sonra gölgeleri oluşturan ve güneşin yeryüzündeki ışığını simgeleyen ateşe baktırılır ve hakikat biraz daha aydınlanır; insan şimdi *pistis* (*ruhsal güven*) durumuna gelmiştir. Hakikate ulaşmak için daha fazla eğitim daha çok şiddet lazımdır ve mahkûm bu sefer yine "zorla" alınıp götürülür; "dik ve sarp yokuştan" çıkarılıp güneş altında bırakılır. Önce gözleri kamaşır ve hiçbir şey göremez; gözleri alışıkça başını yukarı kaldırıp bakar "güneşten önce yıldızları, ayı, gökyüzünü" seyreder. Mahkûm, kurtulmuş *eikasia* durumuna ulaşmış bir filozoftur artık; ancak Platon'a göre tıpkı siyaseti aşır geride bıraktığı gibi felsefeyi de aşır geride bırakması; mağaraya dönmesi; hakikatle temasının kendisine kattığı *farklılıkla* artık asla aynı düzeyde olamayacağı insanların arasına karışıp "onların işlerini üzerine alıp, verecekleri mevkileri, şerefleri küçümsememesi"⁴⁴ gerekmektedir. Platon'un düşüncesi budur fakat mağaraya geri dönen filozof mağaradakiler tarafından asla anlaşılacak değildir; ya filozof onlarla gölgeler diliyle konuşacak ya da onları da eğitimle ışığın kaynağına ulaştırmaya (ışığın diline) çalışacaktır: "Bu adam onları çözmeye, yukarıya götürmeye kalkışınca, ellerinden gelse, öldürmezler mi onu?"⁴⁵. Elbette öldürmeye çalışacaklardır. Belki de Platon'un devlet felsefesinin bu kadar askeri temelli oluşunun gerisinde de böyle bir korku ya da Sokrates korkusu vardır.

Platon'a göre daha önce de bahsedildiği üzere filozof/lar savaş işlerinde başarısını kanıtlayan koruyucular arasından seçilmelidirler; dolayısıyla da Platon'un filozofu, kral-savaşçı ilişkisinin bir ara terimi gibidir. Platon, siyasi pratikte yukarıdan aşağıya geçişe izin veren bir toplumsal sınıf sistemi kurgulamaktadır; zira filozof, geri dönünce mağaradaki tüm mahkûmları zincirlerinden

⁴⁴ Platon, *Devlet*, 519 d.

⁴⁵ Platon, *Devlet*, 517 a.

kurtarmaz/kurtaramaz. Platon, bunu “kutsal yalan”la çözmeye çalışır; onları yaratan Tanrı, farklı mayalar katmıştır tohumlarına; mayasında altın olanlar yönetici; gümüş olanlar koruyucu ve bakır olanlar da üretici olacaktır. Burada mit ile toplumun içine sokulan ayrılıkla ve bir tür yanlış bilinç üretip duran bir “kutsal/soylu yalan” ile kökendeki şiddet maskelenir; mitin ya da yalanın yalan olduğu unutulur, bu “soylu yalan” bir gerçekmiş gibi yaşanır hale gelir. Platon için amaç devletin bütünlüğünün sağlanması gibi görünse de aslında birliktelik, yönetici sınıfın birliği ve birlikteliğidir. “Herkes bilir ki, bir toplumun düzenindeki her çeşit değişiklik baştakilerden gelir... Yönetenler arasında tam bir birlik varsa, ne kadar azınlık da olsalar, zordur sarsman onları.”⁴⁶ Bu yüzden Platon’un hem Devlet hem de diğer siyaset felsefesiyle ilgili eserlerinde yöneticiyi temsil ederken kullandığı metafor “çoban”⁴⁷ değil birlikteliği sağlayan “dokumacı” metaforudur: “Hepsine emreden, kanunlara ve bütün devlet işlerine bakan, her şeyi çok güzel dokuyan ilme, işinin yani görevinin bütünlüğü için oldukça geniş bir ad seçerek, devlet ilmi adını vermekle, pek doğru bir ad vermiş oluyoruz.”⁴⁸

Platon, yöneticilerin, belli bir eğitimden geçen “dokumacı filozof”ların, azınlık da olsalar devleti yöneten kişiler olmaları gerektiğine inanır. Yalandan, riyadan nefret eden bu filozoflar, yeri geldiği zaman devletin mutluluğu için yalan da söyleyebilirler. Zira hakikati hakkıyla bilen filozof şehrin selameti ve mutluluğu için; hakikate ulaşmamış şehir halkını bir birliktelik etrafında toplayabilmek için yalana başvurabilir ve başvurmalıdır da. Platon’a göre gerçekten uzaklaşma yetkisi, yalnızca devleti yönetenlerde olmalıdır; onların dışında kimsede böyle bir yetki yoktur. Yönetilenin, yönetene yalan

söylemesi, hastanın hekime, öğrencinin öğretmene yalan söylemesi; ya da tayfanın gemi kaptanından geminin durumunu gizlemesi kadar büyük, hatta daha da büyük bir suçtur. Görüldüğü üzere Platon yalan konusunda çifte standartlı bir anlayışın savunusunu yapmaktadır. Şöyle ki, yalan, devleti yönetenlerce yönetilenlere söyleniliyorsa olumlu ve doğru, yönetilenlerce yönetenlere karşı söyleniliyorsa yanlış ve cezalandırılması gereken bir eylemdir. Burada yalanın amaç için (devlet) bir araç olarak kullanıldığı açıktır ve bize Machiavelli’nin devleti yaşatmak için her türlü araç kullanılabilir sözünü hatırlatır.

KAYNAKÇA

ALÂEDDİN, Ş., *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.

ARENDR, H., *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*, Penguin: New York, 1968.

ARISTOTELES, *Politika*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014.

BAKACAK, Çağıl, “Akademia’da Metafor Sınavı: Platon’da Metafor, Şiddet, Siyaset”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı: 20, 2015 Güz.

FOUCAULT, M., “Omnes et Singulatim; Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, *Özne ve İktidar*, Çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

HARE, R.M., *Platon* (çev. Işık Şimşek-Bediz Yılmaz), İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2002.

HEGEL, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991.

HOBBS, Leviathan, Çev. Akın Terzi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

KAMİSİS, Demetra, “Plato’s Open Secret”, *Contemporary Political Theory*, Volume: 15, November 2016.

⁴⁶ Platon, *Devlet*, 545 d.

⁴⁷ Bkz. M. Foucault, “Omnes et Singulatim; Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, *Özne ve İktidar*, Çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25-33.

⁴⁸ Platon, *Devlet Adamı*, 305 e.

- KULAK, Önder, Platon'dan Strauss'a: Düzenin Kurulmasında ve Korunmasında Soylu Yalanın Rolü", *ViraVerita E Dergi*, Sayı: 5.
- MILL, John Stuart, *On Liberty (Hürriyet)*, Çev. Osman Dosta, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1943.
- MORE, Thomas, *Utopia*, Çev. Sabahattin Eyupoğlu-Vedat Günyol, Mina Urgan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- PLATO, (*Complete Works*) *Republic*, Trns. A. Grube, rev. C. Reeve, Ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1977.
- PLATO, *Apology*, Trns. A. Grube, rev. C. Reeve, Ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1977.
- PLATO, *Crito*, Trns. A. Grube, rev. C. Reeve, Ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1977.
- PLATON, *Devlet Adamı*, Haz. Ahmet Cevizci, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- PLATON, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyupoğlu-M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- PLATON, *Mektuplar VII*.
- ROUSSEAU, *Emile*, Çev. Yaşar Avunç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- RUSSELL, B., *Batı Felsefe Tarihi I*, Çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1994.
- STRAUSS, L., *The Origins of Political Science and The Problem of Socrates*, Ed. D. Bolotin, C. Bruell, & T. L. Pangle, University of Chicago, Chicago, 1996.
- STRAUSS, Leo, *The City and Man*, The University of Chicago Press, Chicago, 1978.
- TODOROV, T., *Theories of the Symbol*, çev. C. Porter, Cornell University Press, 1992.
- WHITEHEAD, A. N., *Process and Reality*, Free Press, London, 1979.
- YALÇINKAYA, A., *Siyasal ve Bellek – Platon'da Anımsama Platon'u Anımsama*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.